

Oriental Journal of Philology**ORIENTAL JOURNAL OF PHILOLOGY**

journal homepage:

<http://www.supportscience.uz/index.php/ojp/about>**TERM AND TERMINOLOGY AS AN OBJECT OF RESEARCH IN MODERN LINGUISTICS***Mavlyuda Anvarovna Mustafayeva**Researcher at Bukhara State University**E-mail: m.mustafaeva@mail.ru**Bukhara, Uzbekistan***ABOUT ARTICLE**

Key words: Term, terminology, modern linguistics, research source, computational linguistics, terminology theory, semantic classification, communication.

Received: 21.05.26

Accepted: 22.05.26

Published: 23.05.26

Abstract: This article explores the role of terms and terminology as a source of research in modern linguistics, highlighting their specific characteristics and historical development stages. The author delineates the differences between terminology and a standard dictionary, emphasizing its significance in science, technology, information technology, and translation studies. The paper analyzes the primary sources for terminological research, including dictionaries, regulatory documents, and computational linguistics tools (Sketch Engine, TerMine). Furthermore, it examines the impact of Eugen Wüster's "General Theory of Terminology" and the views of the Prague Linguistic School on terminological evolution. Semantic, syntactic, and morphological classifications of terms are discussed through practical lenses, such as the UK Supreme Court judgments.

TERMIN VA TERMINOLOGIYA ZAMONAVIY TILSHUNOSLIKDA TADQIQOT MANBAI SIFATIDA*Mavlyuda Anvarovna Mustafayeva**Buxoro davlat universiteti tadqiqotchisi**m.mustafaeva@mail.ru**Buxoro, O'zbekiston***MAQOLA HAIQDA**

Kalit so'zlar: Termin, terminologiya, zamonaviy tilshunoslik, tadqiqot manbai,

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy tilshunoslikda termin va terminologiyaning tadqiqot manbai sifatidagi

kompyuter lingvistikasi, terminologiya nazariyasi, semantik tasnif, o'zaro muloqot.

o'rni, uning o'ziga xos xususiyatlari hamda tarixiy rivojlanish bosqichlari yoritilgan. Muallif terminologiyaning oddiy lug'atdan farqli jihatlarini ko'rsatib, uning fan, texnika, axborot texnologiyalari va tarjima sohasidagi ahamiyatini ochib beradi. Maqolada terminologik tadqiqotlarning asosiy manbalari, jumladan, lug'atlar, normativ hujjatlar, kompyuter lingvistikasi dasturlari (Sketch Engine, TerMine) tahlil qilingan. Shuningdek, Oygen Vyusterning "Terminologiyaning umumiy nazariyasi" va Praga lingvistik maktabi namoyandalari qarashlarining terminologiya evolyutsiyasiga ta'siri, terminlarning semantik, sintaktik va morfologik tasniflari Buyuk Britaniya Oliy sudi qarorlari kabi amaliy misollar yordamida ko'rib chiqilgan.

ТЕРМИН И ТЕРМИНОЛОГИЯ КАК ОБЪЕКТ ИССЛЕДОВАНИЯ В СОВРЕМЕННОМ ЯЗЫКОЗНАНИИ

Мавлюда Анваровна Мустафаева

Исследователь Бухарский государственный университет

E-mail: m.mustafaeva@mail.ru

Бухара, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: Термин, терминология, современная лингвистика, источник исследования, компьютерная лингвистика, теория терминологии, семантическая классификация, коммуникация.

Аннотация: В данной статье рассматривается роль термина и терминологии как источника исследования в современной лингвистике, их специфические особенности и этапы исторического развития. Автор раскрывает отличия терминологии от обычного словаря, подчеркивая её важность в науке, технике, информационных технологиях и переводе. В статье анализируются основные источники терминологических исследований, такие как словари, нормативные документы, программы компьютерной лингвистики (Sketch Engine, TerMine). Также рассматривается влияние «Общей теории терминологии» Ойгена Вюстера и взглядов представителей Пражской лингвистической школы на эволюцию терминологии, а семантические, синтаксические и морфологические классификации терминов иллюстрируются практическими примерами, включая решения Верховного суда Великобритании.

Kirish. Terminologiya ma'lum bir soha, fan yoki kasb doirasida qo'llaniladigan maxsus atama va so'zlar majmui bo'lib, ayni atamalarni o'rganish, ularning ma'nolari va izchil qo'llanilishi tushuniladi. Terminologiyaning oddiy lug'atdan farqi shundaki, u tushunchalar, ya'ni terminlar va ularning belgilanishini o'rganuvchi tizim bo'lib, tegishli soha doirasida aniq va izchil muloqotni osonlashtiradi.

S.A. Kuznetsovning rus tilining katta izohli lug'atida "termin fan va texnika, san'at, jamiyat va boshqa maxsus sohalarga tegishli ma'lum bir tushunchaning so'z yoki so'z birikmasi tarzidagi aniq atalishi" tarzida talqin etilgan. Terminologiya esa bu maxsus bilim sohalariga tegishli tushunchalar, terminlar va ularning o'zaro aloqasini o'rganish bilan shug'ullanadigan fan sohasi. U nafaqat lingvistika, balki axborot texnologiyalari, fan va texnika, tarjima, kommunikatsiya kabi ko'plab sohalarda muhim ahamiyatga ega.

Asosiy qism. Terminologiya so'zining o'zi esa ingliz tilida (terminology) 19-asrda, ya'ni 1801-yilda birinchi marta Oxford lug'atida keltirilgan bo'lib, nemis va fransuz tillarida sal avvalroq, ya'ni 18-asrda qayd etilgan. 19-asrning birinchi yarmida bu termini rus og'zaki va yozma adabiyotlarida ham uchratish mumkin.

Terminologiya tadqiqot manbai sifatida ilmiy tadqiqot va tilshunoslik sohalarida muhim ahamiyatga ega. Bu terminologiya, ya'ni maxsus terminlarning kelib chiqishi, tuzilishi, ma'nosi hamda ularning turli sohalardagi qo'llanilishi bilan bog'liq ilmiy izlanishlarni anglatadi. Terminologiya tadqiqoti uchun asosiy manbalar sifatida quyidagilar tilga olinadi, bular:

1. Lug'atlar: maxsus lug'atlar: muayyan sohalar (tibbiyot, texnika, iqtisodiyot va boshqalar) uchun ishlab chiqilgan lug'atlar; ko'p tilli lug'atlar: terminlarning boshqa tillardagi ekvivalentlarini aniqlash uchun ishlatiladi; etimologik lug'atlar: so'zlarning kelib chiqishi va rivojlanishini tadqiq qilish imkonini beradi.

2. Fan va texnikaga oid adabiyotlar: darsliklar, maqolalar, texnik hujjatlar va patentlar terminologik tadqiqotlar uchun boy manba bo'lib, ixtisoslashgan mavzular bo'yicha terminlarni aniq ishlatilish uchun qo'llanadi.

3. Normativ-huquqiy hujjatlar: turli xalqaro standartlashtirish institutlari tomonidan chiqarilgan hujjatlar orqali me'yorlar va qonun hujjatlariga oid terminlarning rasmiy ta'riflari va qo'llanishini o'rganish mumkin.

4. Internet resurslari: akademik ma'lumotlar bazalari: Google Scholar, JSTOR, Elsevier kabi platformalar orqali ilmiy ishlarga oid terminlarni topish mumkin; onlayn lug'atlar: Merriam-Webster, Oxford, yoki Larousse kabi platformalar; terminologik bazalar: IATE, UNTERM xalqaro terminlarni izlashda qo'llaniladi.

5. Ekspertlar va mutaxassislar: mutaxassislar bilan intervyu va konsultatsiyalar terminlar qo'llanilishining amaliy jihatlarini chuqur tushunishga yordam beradi.

6. Tarixiy hujjatlar: tarixiy qaydlar va manbalar terminlarning qanday rivojlanganini va ularning dastlabki ishlatilishini ko'rsatadi.

7. Kompyuter lingvistikasi va avtomatlashtirilgan tizimlar: Term Extraction Software: Terminlarni avtomatik aniqlash uchun mo'ljallangan dasturiy ta'minotlar: Sketch Engine, Text Mining Tools yoki TerMine kabi dasturlar terminlarning matndagi takrorlanishini va ularning ahamiyatini baholashga yordam beradi.

8. Ijtimoiy va madaniy kontekstlar: terminlar turli jamiyatlarda turlicha talqin qilinishi mumkin. Ijtimoiy va madaniy o'ziga xosliklarni hisobga olish terminlarning ishlatilish doirasini kengaytiradi. Masalan, Sharq va G'arbda ayni bir terminning o'ziga xos turli talqinlari mavjud bo'lishi mumkin.

Tilshunoslik nazariyasidagi yutuqlarga javoban terminologiya til evolyutsiyasi va sotsiolingvistik omillarning tildan foydalanishga ta'sirini ko'rib chiqadi. Tilshunoslikda terminologiya muayyan sohalar yoki fanlar doirasida qo'llaniladigan ixtisoslashgan so'z va iboralarni o'z ichiga oladi va bu mutaxassislar o'rtasida aniq aloqa o'rnatish imkonini beradi.

Terminologiyaning ta'rifi oddiy lug'atdan tashqariga chiqadi; u terminlarni maxsus domenlari bilan bog'laydigan tegishli ma'nolarni va kontekstual foydalanishni o'z ichiga oladi. Shunday qilib, terminologiya nutqning ravshanligi va izchilligini ta'minlashda, xususan, huquq, tibbiyot va texnologiya kabi murakkab mavzularda hal qiluvchi rol o'ynaydi. To'g'ri belgilangan terminologiyaning ahamiyati kompyuter tarjimasida, ayniqsa, ko'zga yaqqol tashlanadi, bu yerda terminlardan to'g'ri foydalanish, ayniqsa tibbiy va yuridik sohalar kabi muhim jabhalarda tarjima sifati va samaradorligiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bundan tashqari, tilning dinamik tabiati terminologiyaning bilim va ijtimoiy qadriyatlardagi o'zgarishlarni aks ettiruvchi evolyutsiyaga uchrashini anglatadi, shuning uchun lingvistik tadqiqotlardagi nazariyalar doimiy o'zgarib turadi. Zero, terminologik aniqlikka bo'lgan e'tibor bilimlarni samarali yetkazish va lingvistik chegaralar doirasida muloqot qilish uchun asosdir.

Tilshunoslik terminlarining tarixiy rivojlanishiga gnoseologik tuzilmalar va madaniy kontekstlardagi o'zgarishlar chuqur ta'sir ko'rsatadi. Ingliz olimlari til murakkabliklarini o'rganar ekan, texnik lug'atda metafora va standartlashtirishning ikki tomonlama muammolariga duch kelishadi. Ingliz tilshunosligidagi terminlar evolyutsiyasi kengroq tendensiyani aks ettiradi, bunda metaforik kengaytmalar tushunishni boyitish vositasi bo'lib xizmat qiladi, korpus lingvistikasining yuksalishi esa standartlashtirilgan terminologiyani yaratishga yordam beradi. Ushbu keskinlik qiyosiy lingvistik tadqiqotlarda kuzatilgan muhim uslubiy uzluksizlik bilan rezonanslashadi. Bu o'rinda hozirda tadqiqotchilar tobora alohida terminologik tahlillardan nutqni yanada yaxlit

o'rganishga o'tishmoqda. Bunday o'tishlar nafaqat tilshunoslik terminlarining o'z sohalari ehtiyojlariga qanday moslashishini ochib beradi, balki tadrijiy jarayonda til, madaniyat va bilimlarni tarqatish o'rtasidagi dinamik o'zaro ta'sirni ta'kidlaydi va shu bilan zamonaviy lingvistik nutqni shakllantiradi.

Yangi terminning yuzaga kelishi odatda yangi g'oyaning "tug'ilishi" bilan parallel holda sodir bo'ladi. Ushbu termin tegishli ilmiy birlashmalar tomonidan mustahkam qo'llana boshlangandan so'ng, yozma manbalarda qayd etiladi. Terminologik birlik maqomini olgandan so'ng, u ilmiy sohada ma'lum funksiyani bajarib, E.Benvenist qayd etganidek, "sintagmaning sinaptik belgisiga aylanadi", aniqrog'i, terminologik birliklar shakllanishi sinaptik tuzilish sifatida ma'lum bo'lgan qat'iy sintaktik qoidalarga bo'ysunadi. Terminologik birlik o'z nomi bilan semantik birlik bo'lsa-da, uni sintaktik darajada ham tahlil qilish talab etiladi.

1975-1985-yillar oralig'ida tilni rejalashtirish va terminologiya loyihalarini ko'paytirish orqali terminologiyaning gullab-yashnagan davri qayd etildi. Tilni modernizatsiya qilishda terminologiya rolining ahamiyati bu davrda yaqqol namoyon bo'ldi. Bundan tashqari, shaxsiy kompyuterlarning keng tarqalishi va qo'llanishi terminologiyani qayta ishlash sharoitlarida katta o'zgarishlarga olib keldi.

1990-yillargacha terminologiyadan tarjima maqsadida foydalanilgan. 1990-yillarning boshida esa ko'plab terminologiyaga doir izlanishlar General Theory of Terminology (Terminologiyaning umumiy nazariyasi) doirasida amalga oshirilgan. Terminologiyaning umumiy nazariyasi 1930-yillarda venalik muhandis, preskriptiv yondashuv tarafdori Oygen Vyuster tomonidan ishlab chiqilgan bo'lib, fan va texnologiyada o'z ma'nosida qo'llanadigan terminologiyani qamrab olgan sohadir. Bu nazariyaning asosi "bir termin – bir tushuncha". Polisemiya bu o'rinda ahamiyatga ega bo'lmagan. Vyuster De Sossyur kabi olimlar ishlari bilan yaqindan tanish bo'lsa-da, terminologiyani diskursiv variatsiyalardan ajratish tarafdori edi. Bunday ishonchning eng asosiy izohi shundaki, Vyusterning konsepsiya terminologiyaning boshlang'ich nuqtasi ekanligiga ishonchi komil edi. Bu qarashlar uning elektronika sohasi terminologiyasiga doir doktorlik dissertatsiyasida o'z aksini topgan.

Ingliz tilshunosligidagi asosiy terminlarning evolyutsiyasi tilshunoslik nazariyasi va metodologiyasiga doir keng ko'lamdagi o'zgarishlarni aks ettiradi. O'nlab yillar davomida sintaksis, morfologiya va semantika kabi terminlar sezilarli darajada qayta ta'riflandi, chunki olimlar tilning tuzilishi va funksiyasining murakkabligini tushunishga intilishdi. Masalan, an'anaviy grammatik tizimlardan ko'proq zamonaviy kognitiv lingvistik yondashuvlarga o'tish nafaqat terminologik aniqlikda, balki nazariy asoslarda ham o'zgarishlarni ko'rsatadi. Turli tillarda, masalan, Mesoamerikada topilgan tillar ustida olib borilgan tadqiqotlar tana tushunchalari va fazoviy orientatsiya o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni ta'kidlaganligi sababli, ingliz lingvistik

terminologiyasi ko‘proq tillararo tadqiqotlardan olingan tushunchalarni o‘z ichiga oladi. Bu evolyutsiya shunchaki leksik o‘zgarish masalasi emas, balki terminologiyalarning nazariy abstraksiya va moddiy lingvistik hodisalar o‘rtasidagi tafovutni yopadigan yangi metodologiyalarni qamrab olish uchun moslashuvda ko‘rinib turganidek, til haqidagi tushunchamizning chuqurroq qayta konfiguratsiyasini anglatadi Binobarin, bu dinamik manzara lingvistik tadqiqotlarni rivojlantirishda maxsus terminologiyaning muhimligini ta’kidlaydi.

Lingvistik terminlarning tasnifi ingliz tilshunosligining muhim jihati hisoblanadi, chunki u til tuzilmalari va funksiyalarini chuqurroq tushunishga yordam beradi. Lingvistik terminlarni semantik, sintaktik va morfologik mezonlarga ko‘ra har xil turlarga bo‘lish mumkin. Masalan, terminlar maqsadli (intentional) yoki kengaytmali (extensional) tarzida tasniflanishi mumkin, bu esa ular bildirgan ob‘yektlarga nisbatan ularning ma’nolarini aks ettiradi. Bundan tashqari, termin polisemiyasi yoki monosemiyasi ham uning murakkabligini ko‘rsatishi mumkin, bunda ko‘p ma’noli terminlar bir nechta ma’nolarni o‘z ichiga oladi, monosemik terminlar esa yagona talqinni bildiradi. Bunday tasniflarning ahamiyati huquqiy tilshunoslikda misol qilib keltiriladi, bunda maxsus terminlar semantik xususiyatlari tufayli tizimli ravishda tahlil qilinadi, bu Buyuk Britaniya Oliy sudining qarorlarida ko‘rinadi. Ushbu turdagi qat’iy tasnif nafaqat terminologiyadan aniq foydalanishga yordam beradi, balki turli kontekstlarda nutq dinamikasini tushunishni kuchaytiradi. O‘tgan asrning 30-yillarida Praga lingvistik maktabi vakillari R.Yakobson, N.Trubetskoylarning belgili va belgilanmagan birliklar nazariyasining takomillashishi bo‘yicha qarashlari kompyuterlar rivojlanishi bilan 60-yillarda texnik matnlardan foydalanish hamda tarjima qilish kabi amaliyotlarda qo‘llanilganda yaxshi samara berdi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, termin va terminologiya zamonaviy tilshunoslikning muhim tadqiqot obyektlaridan biri hisoblanadi. Fan va texnika, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari hamda ijtimoiy hayotning jadal rivojlanishi yangi terminlarning yuzaga kelishiga va terminologik tizimlarning muntazam ravishda boyib borishiga sabab bo‘lmoqda. Shu jihatdan terminlarni lingvistik, semantik, strukturaviy va funksional jihatdan o‘rganish zamonaviy tilshunoslikning dolzarb vazifalaridan biri sanaladi.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, terminlar nafaqat muayyan ilmiy tushunchalarni ifodalovchi til birliklari, balki fanlararo kommunikatsiyani ta’minlovchi muhim vosita hamdir. Terminologik tizimlarning izchilligi va standartlashuvi ilmiy axborot almashinuvi samaradorligini oshiradi, mutaxassislar o‘rtasidagi muloqotning aniqligi va tushunarlilikini ta’minlaydi.

Shuningdek, globallashtirish va raqamli texnologiyalar ta’sirida terminologiya sohasida yangi tendensiyalar shakllanmoqda. Xorijiy terminlarning milliy tillarga moslashtirilishi, yangi atamalarni yaratish va ularni me’yorlashtirish masalalari alohida ilmiy ahamiyat kasb etmoqda. Shu bois terminologik tadqiqotlarni chuqurlashtirish, turli sohalar terminlarini tizimli ravishda

o‘rganish hamda milliy terminologik bazalarni takomillashtirish zamonaviy tilshunoslikning ustuvor yo‘nalishlaridan biri bo‘lib qolmoqda.

Demak, termin va terminologiya masalalarini kompleks o‘rganish nafaqat tilshunoslik nazariyasining rivojlanishiga, balki ilm-fan, ta‘lim va kasbiy kommunikatsiya samaradorligini oshirishga ham xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Jamin P. "Upright posture and the meaning of meronymy: A synthesis of metaphoric and analytic accounts". 2018, <https://core.ac.uk/download/231877317.pdf>; Marcus G. "Legal Russian in Legal - Linguistic Research". 'Adam Mickiewicz University Poznan', 2017, <https://core.ac.uk/download/154437474.pdf>
2. Omelchuk V. Semantic Features of British English Legal Terms (on the Example of the UK Supreme Court Judgments)". "Ostrozka akademiya", 2015. <https://core.ac.uk/download/32258605.pdf>
3. Aguado de Cea, G., Pareja-Lora, A. "Modelling Discourse-related terminology in OntoLingAnnot's ontologies". Facultad de Informática (UPM), 2010. <https://core.ac.uk/download/148656464.pdf>
4. Djumambetova G. Scientific-theoretical views on terms and terminology in linguistics //Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal. – 2023. – T. 4. – №. 04.
5. Shchyhlo L., Chaika Y., Chaika T. Terminology as an object of professional discourse research //Philological Treatises. – 2021. – T. 13. – №. 1. – C. 146-156.